

تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران

رمضان اسمعیل اسدی

دانشجوی دکترای روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

مهناز گودرزی^۱

عضو هیئت علمی گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران

(تاریخ دریافت ۹۶/۸/۱۷ - تاریخ تصویب ۹۷/۹/۱۸)

چکیده

این مقاله به بررسی آثار برنامه‌های سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه وابستگی و گفتمان جستجوگر رانت می‌پردازد. پرسش اصلی پژوهش این است که برنامه‌های توسعه سازمان ملل متحد چگونه برنامه‌های توسعه در ایران را تحت تأثیر قرار داده است. این مطالعه بر اساس شاخص‌های عملکرد در حوزه اهداف توسعه پایدار اقدامات مربوط به محیط زیست، بهداشت و سلامت، تاب‌آوری اقتصادی و کنترل مواد مخدر در دوره ۱۳۹۶-۱۳۶۸ نشان می‌دهد که برنامه‌های توسعه سازمان ملل متحد به عنوان متغیرهای برون‌زا تأثیر معناداری بر برنامه‌های توسعه در ایران داشته است. کانال اثرگذاری برنامه‌های سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه ایران از طریق پیش‌بینی ۱۰ تبصره، ۲۴ بند و ۴۵ ماده قانونی در شش برنامه توسعه متبلور شده است. این تغییرات از طریق اتخاذ سیاست‌ها و اقدامات، برنامه‌های توسعه را تحت الشعاع قرار داده است. سایر شواهد بر اساس مطالعات اسنادی و توصیفی، فرضیه تأثیرگذاری برنامه‌های سازمان ملل بر برنامه‌های توسعه ایران را در خلال سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۶ تأیید می‌کند.

واژه‌های کلیدی: توسعه، برنامه توسعه سازمان ملل متحد، برنامه توسعه جمهوری اسلامی ایران، توسعه پایدار.

Email: m.goodarzi@khuisf.ac.ir

۱ نویسنده مسئول:

فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل، سال یازدهم، شماره ۴۳، پاییز ۱۳۹۷، صص. ۹-۴۷.

مقدمه

از دغدغه‌های اصلی کشورهای در حال توسعه، دستیابی به توسعه یافتگی است (Udombana, 2016, 753-787). در برداشت جدید از توسعه، امنیت، مشارکت در زندگی سیاسی-اجتماعی، محیط زیست و عدالت گنجانده شده و توسعه با حقوق بشر و دموکراسی پیوند خورده است (مولایی، ۱۳۸۹، ۳۱۶). از همین رو، توسعه به معنی کوشش آگاهانه نهادی شده و مبتنی بر برنامه‌ریزی برای ترقی اجتماعی و اقتصادی جوامع می‌باشد (زیباری و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۰۸).

در خصوص توسعه، نظریه‌های مختلفی ارائه گردیده که یکی از این نظریات «نظریه وابستگی» است. این نظریه به مانند سایر نظریات توسعه درصدد تبیین توسعه یافتگی و توسعه نیافتگی و ارائه پیشنهادی جهت چگونگی خروج از توسعه نیافتگی و ورود به توسعه یافتگی است (عظیمی، ۱۳۸۹، ۷). آن چه در فرایند توسعه کشورهای در حال توسعه غیر-قابل مناقشه می‌نماید، حیات و حرکت این کشورها در بطن و متن نظام بین‌الملل از جمله سازمان ملل متحد است (سریع‌القلم، ۱۳۹۱، ۲). از این رو، گرایش روزافزون کشورهای در حال توسعه به سازمان‌های بین‌المللی و در رأس آن سازمان ملل، با هدف حل بحران‌های سیاسی و معضلات اجتماعی، از مشخصات شرایط نوین بین‌المللی طی چند دهه اخیر می‌باشد (ابراهیمی فر و همکاران، ۱۳۹۱، ۱۰). وظیفه برنامه توسعه سازمان ملل متحد، اعطای کمک‌های فنی چند جانبه به کشورهای در حال توسعه و کمک به اجرای طرح‌های عمرانی در این کشورها است (موسی زاده، ۱۳۹۵، ۲۳).

توسعه را نمی‌توان بدون توجه به شرایط هر کشور و شناخت فرصت‌ها و تهدیدها توجیه کرد. متأسفانه در اکثر کشورهای جهان سوم از جمله ایران برنامه‌هایی زیر عنوان، برنامه توسعه وجود دارند که عملاً نمی‌توانند به توسعه ختم شوند (گودرزوند چگینی، ۱۳۹۴، ۲۱۶). از این رو، برنامه توسعه ملل متحد به ایران برای برطرف کردن چالش‌های مربوط به محیط زیست و اجرای تعهدات آن در مورد کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به محیط زیست،

همکاری در زمینه توسعه اقتصادی و اجتماعی، مشارکت نزدیک با صندوق جهانی مبارزه با ایدز، سل و مالاریا، به قرار دادن ایدز، سل و مالاریا در مرکز گفتگوی توسعه ملی در ایران و ایجاد مشارکت بین دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی برای هماهنگی و نشان دادن واکنش مؤثر نسبت به این بیماری‌ها (مشاطیان، ۱۳۸۹، ۱۴) و همچنین در جهت پیشگیری اولیه درمان و بازتوانی و کاهش آسیب جامع مواد مخدر، که نشانه و نمایانگر چالش‌های توسعه در کشور است، کمک می‌کند (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶، ۲۵)؛ لذا تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل برای ترویج احترام به حقوق بشر، حفاظت محیط زیست، مقابله با بیماری‌ها، کمک به پیشرفت و کاهش فقر و پاسخ به چالش‌های اصلی توسعه می‌باشد؛ بنابراین انجام تحقیقی جامع در زمینه ویژگی‌های تأثیرگذار برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه‌ای ایران اهمیت می‌یابد. در این زمینه به منظور حمایت از تسهیل اجرای فرایند توسعه در جمهوری اسلامی ایران، مطابق توافق به عمل آمده بین وزارت امور خارجه و هماهنگ‌کننده مقیم سازمان ملل متحد در ایران اولویت‌های مشترک همکاری شناسایی گردیده و فرصت‌ها و چالش‌های توسعه بر اساس چهارچوب اولویت‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران در چهار زمینه اصلی: الف) محیط زیست؛ ب) سلامت؛ ج) اقتصاد مقاومتی؛ د) کنترل مواد مخدر. تعیین شده‌اند.

پرسش اصلی این پژوهش بدین قرار است: برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران در چه حوزه‌هایی تحت تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد قرار می‌گیرد و چرا با وجود لزوم توجه به ملاحظات بین‌المللی در برنامه‌های توسعه، اجرایی شدن این برنامه‌ها با موانع و مشکلات متعددی مواجه می‌گردد؟ آیا وابستگی، رانتیر و دولت محور بودن برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران و نیز اقتصاد دولتی و عدم تعامل سازنده با نظام بین‌الملل باعث عدم اجرای موفق این برنامه‌ها در جمهوری اسلامی ایران شده است؟ چرا این برنامه‌های توسعه در کشورهای همجوار نتایج مؤثرتر، موفق‌تر و ملموس‌تری - برای نمونه در حوزه توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست - به همراه داشته است؟ در پاسخ به پرسش مذکور، فرضیه پژوهش این چنین قابل طرح می‌باشد: "حوزه‌های توسعه پایدار، محیط زیست، بهداشت و

سلامت، تاب‌آوری اقتصادی (اقتصاد مقاومتی) و کنترل مواد مخدر در برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد به عنوان یک متغیر برون‌زای مهم، شش برنامه توسعه کلان جمهوری اسلامی ایران را از طریق پیش‌بینی تبصره‌ها، بندها و مواد قانونی مشخص تحت تأثیر قرار داده است و به نظر می‌رسد، تحول برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران را دچار تحول و دگرگونی می‌کند."

پیشینه

فسخوتدینوو^۱ (۲۰۱۵) در مقاله‌ای با عنوان *مشکلات توسعه بیشتر اقتصاد روسیه، عواملی که مانع پیشرفت آن می‌شوند و شرایط تسهیل مدرنیزاسیون را تعریف می‌کند*. نویسنده، تشکیل خوشه‌های نوآورانه و روابط خاص مشارکت بین دولت، کسب و کار خصوصی و مؤسسات تحقیق و توسعه را مورد تأکید قرار می‌دهد که همه آنها در مجموع می‌توانند رشد اقتصادی بیشتر و توسعه پایدار اقتصاد دولتی را خاطر نشان کنند.

اینکوان و شان^۲ در مقاله‌ای و با توجه به دستورالعمل ۲۱ در کنفرانس ریو و انتخاب شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی و آموزشی در قالب ۶۰ شاخص فرعی، نابرابری و شکاف بین مناطق جنوبی هندوستان را در قالب این شاخص‌ها بررسی می‌کنند.

سیفی و همکاران در مقاله خود بیان می‌کنند که حق بر توسعه دارای ابعاد ملی و بین‌المللی بوده و به دنبال برخورداری انسان‌ها از همه حقوق بشر از طریق فرایند توسعه است. این هدف برجسته، حق توسعه را از دیگر مصادیق حقوق بشر متمایز می‌کند و همه عناصر ملی و بین‌المللی را در برابر این حق، مکلف قرار می‌دهد. در پژوهش مذکور، با توجه به این نکته که نظام بین‌الملل، دیگر دولت محور نیست، بلکه از کنش‌گران متعدد مکلف که می‌توانند مکمل دولت باشند بهره می‌گیرد، بر نقش و مشارکت برنامه توسعه ملل متحد در اجرای حق توسعه در ایران تأکید می‌شود. پرسش اصلی این نوشتار این است که برنامه توسعه ملل متحد، چه نقشی در اجرایی شدن حق بر توسعه دارد؟ آیا در رابطه با فعالیت‌های خود در ایران موفق

¹ Faskhutdinov

² Xingkuan & Shan

عمل نموده است؟ نقطه تمرکز و نگرش همه‌جانبه‌ی برنامه توسعه ملل متحد، اعلامیه حق توسعه است. این برنامه به توسعه پایدار و امنیت انسانی توجه داشته، با ارائه برنامه‌های آموزشی، راهکارهای بومی و کمک‌های فنی در کاهش شدت اثر مسائلی که مانع روند توسعه شده و کشورهای بدون آمادگی کافی را دچار آسیب می‌کند، نقش اساسی دارد. برنامه توسعه ملل متحد در ایران با ارائه الگوها و برنامه توسعه ناحیه‌مدار در راستای افزایش خوداتکایی در سطح ملی با استفاده مؤثر و تقویت توانایی‌های مدیریتی و تخصص‌های فنی مؤسسات ملی و افراد از طریق آموزش و اجرا موفق عمل نموده است. برنامه توسعه ملل متحد به عنوان شبکه جهانی توسعه سازمان ملل می‌تواند تلاش‌های جهانی و ملی برای رسیدن به هدف‌های توسعه هزاره را هماهنگ کند و به ظرفیت‌سازی و توانمندی کشورها در جهت دستیابی به اهداف توسعه هزاره، بهبود برنامه‌های اقتصادی، مدیریت بلایای طبیعی، آموزش راه‌های پیشگیری از بیماری‌های واگیردار، حفظ محیط زیست، انرژی و مقابله با بحران‌ها و بازسازی و اصلاح کمک نماید (سیفی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۰۹).

شیرزادی، عنوان می‌کند که روند توسعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی، با همه ویژگی‌های خود، بخشی از تلاش برای آبادانی و عمران در تاریخ ایران معاصر به شمار می‌آید. بی‌تردید برنامه‌های توسعه در این دوره، بیش از هر چیز متأثر از تحولات، نیازها و الزامات داخلی بوده است. ضمن اینکه فشارهای خارجی ناشی از تحولات بین‌المللی از جمله جهانی شدن را نمی‌توان نادیده گرفت. این دوره از جهت نظری و عملی همراه با فراز و فرودهایی بوده است و در این مقاله برای نشان دادن تحول این برنامه‌ها تلاش می‌شود (شیرزادی، ۱۳۸۹).

میراحسنی بیان می‌کند: سازمان ملل متحد، در پایان جنگ جهانی دوم و در سال ۱۹۴۵ میلادی با امضای ۵۰ کشور رسماً تشکیل گردید. این سازمان با ۱۹۳ عضو در سال ۲۰۰۶ میلادی، تقریباً شامل همه کشورهای جهان است و بزرگ‌ترین سازمان بین‌المللی محسوب می‌شود. سازمان‌ها و نهادهای بسیاری تحت کنترل سازمان ملل فعالیت دارند. از سازمان‌های فعال در زمینه بین‌الملل می‌توان به آنکتاد، فائو، سازمان جهانی بهداشت، یونسکو، یونیسف و دیگر نهادها و آژانس‌های بین‌المللی اشاره کرد. بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نیز دو

نهاد بین‌المللی هستند که به موجب توافقنامه‌ای از سال ۱۹۴۷ میلادی به طور مستقل و تخصصی فعالیت‌های مالی و پولی خود را در چهارچوب این سازمان و با نظارت آن انجام می‌دهند. از ارکان سازمان ملل و قوی‌ترین نهاد آن، شورای امنیت است که پنج عضو دائمی آن در تصمیمات این شورا حق وتو دارند. گستردگی اعضاء و فعالیت‌های سازمان ملل متحد و کثرت نهادها و سازمان‌های بین‌المللی تحت پوشش که تقریباً بیشتر بخش‌ها و فعالیت‌های کشورها را در حوزه وسیعی در بر می‌گیرد، ضرورت بازنگری ساختار و عملکرد این سازمان را بیش از پیش نمایان می‌سازد (میراحسنی، ۱۳۸۸).

در مجموع تمامی مطالعاتی که به اجمال به آن‌ها اشاره شد؛ همچنین سایر مطالعات مرتبط در این زمینه، به موضوع مورد توجه این مقاله به صورت همه جانبه نپرداخته‌اند و بیشتر به تشریح جداگانه وضعیت برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد و فرایند برنامه‌های توسعه در جمهوری اسلامی ایران معطوف شده و بین این دو متغیر ارتباط ملموسی برقرار نمی‌کنند و به ویژه به بررسی دقیق تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران (فرصت‌ها و چالش‌ها) که موضوع پژوهش حاضر می‌باشد، نمی‌پردازند.

چهارچوب نظری

توسعه^۱ را از نظر لغوی می‌توان به معنی پیشرفت، ترقی یا بهبود دانست (اسمعیل اسدی، ۱۳۹۶، ۶). در برداشت جدید از توسعه، استدلال می‌شود که نه فقط رشد اقتصادی و تولید ثروت، حتی توزیع عادلانه ثروت نیز به تنهایی تأمین‌کننده زمینه رفاه و خوشبختی انسان‌ها و فراهم‌کننده «توسعه» در جوامع بشری نیست، به طوری که انسان‌ها با توجه به ثروتمند بودن می‌توانند احساس بدبختی و عدم رفاه داشته باشند (Annand, 2014). از نظر آرتیا سن، توسعه، برای شکوفایی قابلیت افراد با تکیه به آزادی شکل می‌گیرد و اساساً توسعه به مثابه آزادی است (سن، ۱۳۹۴، ۳۲). مجمع عمومی سازمان ملل نیز، حق توسعه را به عنوان

¹ Developmen

یک حق بشری غیر قابل سلب شناسایی کرده و توسعه را چنین تعریف می‌کند: "توسعه فرایندی اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است با هدف بهبود مستمر و رفاه کل جامعه بر اساس مشارکت فعال، آزادانه و هدفمند" (سالومون، ۱۳۹۱، ۷۳-۷۱).

نظریه‌های مهم توسعه در حوزه مکتب وابستگی، دولت رانتیر، دولتی بودن اقتصاد و دولت محور بودن نظام برنامه‌ریزی توسعه مورد توجه قرار گرفت.

سازمان ملل متحد، در سال ۱۹۴۸، نهادی موسوم به کمیسیون اقتصادی آمریکای لاتین^۱ تأسیس کرد که به اختصار "اکلا" نامیده شد (کاوه پیشقدم، ۱۳۸۹، ۴۲). نظریه پردازان اکلا براین باور بودند که سیاست جایگزینی واردات، کنترل محلی روی نظام اقتصادی را افزایش داده، طبقات سنتی حاکم را تضعیف می‌کند و باعث توسعه ملی و ظهور یک دولت نوین می‌گردد (اسکارستین، ۲۰۱۵، ۴۳-۴۰). مباحث اصلی نظریه وابستگی عبارت است از:

- سرمایه‌های مستقیم خارجی و مالی باعث گیر افتادن «پیرامون» در شبکه سرمایه‌داری «مرکز» می‌شود؛
- مکانیسمی که فرایند توسعه نیافتگی در «پیرامون» را حفظ می‌کند پیش شرط انباشت سرمایه و توسعه «مرکز» است؛
- وابستگی به عنوان یک وضعیت تحمیل شده از خارج محسوب می‌شود (ساعی و همکاران، ۱۳۹۵، ۱۴۶-۱۲۲).

در نظریه وابستگی، ماهیت ساختار نظام اقتصادی و دولتی بین‌المللی مانع از حرکت خطی از سنت به مدرنیته می‌شود. نظریه وابستگی، هم امکان توسعه در جهان در حال توسعه و هم در نتیجه آن اهمیت نظریه نوسازی را انکار می‌کند (قاسمیان، ۱۳۹۱، ۳۸).

بر اساس دیدگاه دولت رانتیر، هر دولتی که قسمت عمده‌ی درآمد خود را از فروش کالاها و خدمات با قیمت‌هایی بسیار بالاتر از هزینه‌ی تولید آنها و به شکل رانت دریافت کند، دولت رانتیر نامیده می‌شود. تأثیر دسترسی دولت رانتیر به مقادیر عظیم رانت:

¹ Economic Commission for Latin America (ECLA)

- ۱- تقویت استقلال آن از جامعه؛
  - ۲- تضعیف توانایی و کار ویژه استخراجی و باز توزیعی دولت؛
  - ۳- به دولت اجازه می‌دهد تا مقادیر عظیم رانت را در راستای مشروعیت خود به کار ببندد؛
  - ۴- رشد حجم بوروکراسی و سازمان اداری دولت رانتیر (حاجی‌یوسفی، ۱۳۷۸، ۳۹).
- بنابراین سیر تکوین نقش و جایگاه دولت در مکتب وابستگی را می‌توان به شرح جدول ۱ خلاصه کرد:

جدول (۱) سیر تکوین نقش و جایگاه دولت در مکتب وابستگی و دولت رانتیر

نام مکتب	دوره‌ی زمانی رونق مکتب	بستر محیطی پیدایش مکتب	موضع مکتب در قبال وظایف و نقش دولت
وابستگی	دهه‌ی ۷۰	پاسخ به نظریه‌نوسازی	- دولت بزرگ - برنامه صنعتی شدن - حمایت از صنایع داخلی و نظام گمرکی
رانتیر	۱۹۷۰	-	- تقویت استقلال آن از جامعه - تضعیف توانایی و کار ویژه استخراجی و باز توزیعی دولت - به دولت اجازه می‌دهد تا مقادیر عظیم رانت را در راستای مشروعیت خود به کار ببندد - رشد حجم بوروکراسی و سازمان اداری دولت رانتیر

(مأخذ: نوبخت، ۱۳۹۵:۳۰۲)

با توجه به نظریات و دیدگاه‌های مکتب وابستگی، اقتصاد دولتی، دولت محور بودن نظام برنامه‌ریزی توسعه و دولت رانتیر می‌توان اذعان نمود که مطابق نظریه مکتب وابستگی که دولت‌ها به دلیل وابستگی به ضرورت می‌بایست در چهارچوب نظام بین‌الملل گام بردارند و مستقل عمل ننمایند، دولت جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی از اعضای نظام بین‌الملل، به دلیل منفک نشدن از سیستم جهانی مجبور است در ظاهر در چهارچوب نظام بین‌الملل، برنامه‌ریزی‌های کلان توسعه را تدوین نماید، هر چند در باطن و در عمل اعتقادی به آن نداشته باشد. نگاه جمهوری اسلامی ایران به نظام و اقتصاد بین‌الملل، همیشه با نوعی بدبینی همراه بوده و جمهوری اسلامی ایران همیشه نسبت به نظام بین‌الملل احساس خطر می‌کرده است؛ به همین دلیل، علی‌رغم لحاظ نمودن برنامه‌های سازمان ملل متحد در برنامه‌های کلان توسعه خود، در تدوین برنامه‌های همواره سعی می‌نماید برنامه‌هایش را طوری تدوین کند

که بتواند ضمن عملی نکردن اغلب برنامه‌های سازمان ملل، روی پای خودش بایستد و مستقل از نظام بین‌الملل عمل کند.

از طرفی دیگر باید گفت، علی‌رغم وابستگی جمهوری اسلامی ایران به نظام بین‌الملل، در چهارچوب نظریه مکتب وابستگی، «اقتصاد ایران یک اقتصاد دولتی است» و ضمن این که جمهوری اسلامی ایران یک «دولت رانتیر» محسوب می‌شود، نظام برنامه‌ریزی کلان توسعه‌ای آن نیز «دولت محور» است. به همین دلیل در چهارچوب نظری تحقیق، ضمن کمک گرفتن از نظریات مکتب وابستگی به مباحث نظری اقتصاد دولتی، دولت محوری بودن برنامه‌ریزی توسعه و نیز به دولت رانتیر پرداخته شده است.

برنامه‌های توسعه‌ای ج.ا.ایران

این گفتار به ارائه برنامه‌های توسعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی پرداخته است.

۱. برنامه‌های توسعه محیط زیست

برخی از استراتژی‌های حفاظت از محیط زیست در قوانین برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران بدین شرح‌اند:

جدول (۲) ماده و تبصره مرتبط با محیط زیست در برنامه‌های توسعه

موضوعات مورد توجه	تبصره	برنامه
پیشگیری از آلودگی ناشی از منابع آلوده کننده	تبصره ۱۳	برنامه اول توسعه ایران ۱۳۷۲-۱۳۶۸
منطقی کردن مصرف انرژی و حفظ محیط زیست	بند و تبصره ۱۹	برنامه دوم توسعه ایران ۱۳۷۸-۱۳۷۴
بهره‌برداری بهینه از منابع	بند ۴ تبصره ۷۷	
اجرای طرح‌های تأمین آب و آبرسانی	تبصره ۷۸	
اقدام به آزادسازی حریم دریا	تبصره ماده ۱۰۴	برنامه سوم توسعه ایران ۱۳۸۳-۱۳۷۹
ارزیابی کلیه پروژه‌های بزرگ تولیدی و خدماتی	ماده ۱۰۵	
منطقی کردن مصرف انرژی و حفاظت از محیط زیست	ماده ۱۲۱	
اجرای برنامه عمل بهره‌برداری از تنوع زیستی	ماده ۵۸	برنامه چهارم توسعه ایران ۱۳۸۸-۱۳۸۴
توانمندسازی ساختارهای مرتبط با محیط زیست	ماده ۶۰	
کاهش اعتبارات دولت در اجرای برنامه مدیریت سبز	ماده ۶۶	
توانمندسازی ساختار مدیریت منابع طبیعی	ماده ۱۴۷	برنامه پنجم توسعه ایران ۱۳۹۴-۱۳۹۰
ساماندهی جنگل‌ها و حمایت از تولید دام	بند ج ماده ۱۴۸	
طرح جامع حمل و نقل کشور	بند ۲ و ماده ۱۶۳	
حفاظت، احیاء و بهره‌برداری پایدار از محیط زیست	بند الف ماده ۱۸۷	برنامه ششم توسعه ایران ۱۴۰۰-۱۳۹۶
تدوین ضوابط و استانداردهای زیست محیطی	ماده ۱۸۸	
ارتقای آگاهی‌های عمومی و دستیابی به توسعه پایدار	بند الف ماده ۱۸۹	
تأمین سهم دولت ایران در پروژه‌های بین‌المللی	بند ت ماده ۳۸	

منبع: قانون برنامه اول (۱۳۸۸): قانون برنامه دوم (۱۳۸۸): قانون برنامه سوم (۱۳۸۰): قانون برنامه چهارم (۱۳۸۳): قانون برنامه پنجم (۱۳۸۹): قانون برنامه ششم (۱۳۹۵)

۲. برنامه‌های توسعه اقتصاد مقاومتی

برخی از استراتژی‌های اقتصاد مقاومتی در قوانین برنامه‌های توسعه بدین شرح‌اند:

جدول (۳) ماده و تبصره‌های مرتبط با اقتصاد مقاومتی در برنامه‌های توسعه

موضوعات مورد توجه	تبصره	برنامه‌ها
توسعه روستاهای محروم و ایجاد تعادل‌های منطقه‌ای	۱۱	برنامه دوم توسعه (۱۳۷۸-۱۳۷۴)
پرداخت کمک‌های معاش ماهانه به اقشار کم درآمد	۱۲	
یارانه به خانواده‌های دهک پایین	ماده ۴۶	برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹)
ایجاد اشتغال در مناطق کمتر توسعه یافته	ماده ۵۰	
گسترش عدالت اجتماعی	ماده ۱۵۵	

تهیه طرح جامع امداد و نجات به منظور کاهش اثرات بلاایای طبیعی	ماده ۴۴	
ایجاد انگیزه برای سرمایه‌گذاری و اشتغال در مناطق کمتر توسعه یافته	۲۷	برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸-۱۳۸۴)
تهیه و اجرای برنامه‌های جامع فقرزدایی در کشور	بند ۵۵ د	
تعیین خط فقر و جمعیت زیر خط فقر به منظور تبیین برنامه‌های توانمندسازی	بند ج ماده ۹۵	
طراحی برنامه‌های ویژه اشتغال برای سه دهک پایین درآمدی	بند د ماده ۹۵	
توانمندسازی افراد و گروه‌های نیازمند به ویژه زنان سرپرست خانوار و معلولان	۳۹	
انجام مطالعات لازم برای کاهش خطرپذیری زلزله	بند د ماده ۱۶۸	
دستیابی سهم تعاون در اقتصاد به بیست و پنج درصد با رویکرد کارآفرینی	ماده ۲۴	برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰)
هدفمند کردن یارانه‌ها در جهت افزایش تولید و توسعه نقش مردم در اقتصاد	بند الف ماده ۳۹	
تأمین منابع مورد نیاز مسکن مهر	بند پ ماده ۵۹	
حمایت از زنان سرپرست خانوار	بند ت ماده ۸۰	برنامه ششم توسعه (۱۴۰۰-۱۳۹۶)
تأمین حداقل معیشت گروه‌های فاقد شغل یا درآمد	بند ب ماده ۸۸	

منبع: قانون برنامه اول (۱۳۸۸): قانون برنامه دوم (۱۳۸۸); قانون برنامه سوم (۱۳۸۰): قانون برنامه چهارم (۱۳۸۴);
قانون برنامه پنجم (۱۳۸۹): قانون برنامه ششم (۱۳۹۵)

۳. برنامه‌های توسعه بهداشت و سلامت

برخی از استراتژی‌های بهداشت و سلامت در قوانین برنامه‌های توسعه بدین شرح‌اند:

جدول (۴) ماده و تبصره‌های مرتبط با بهداشت و سلامت

موضوعات مورد توجه	ماده/تبصره	برنامه‌ها
تجهیز مراکز بهداشتی، درمانی و آزمایشگاهی و بیمارستان‌ها	تبصره ۱۵	برنامه اول توسعه (۱۳۶۸-۱۳۷۲)
ممنوعیت ایجاد و احداث هرگونه واحد درمانی توسط دستگاه‌ها	ماده ۱۹۵	
تنظیم بازار دارو	ماده ۱۹۶	
تربیت نیروی انسانی متخصص و دانش‌مدار زمینه بهداشت	ماده ۴۹	برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۴-۱۳۸۸)
اقدامات لازم جهت کاهش زیان‌های فردی و اجتماعی اعتیاد	ماده ۸۶	
افزایش اثربخشی نظام ارائه خدمات سلامت در کشور	ماده ۹۱	
راه اندازی سامانه «خدمات جامع و همگانی سلامت»	بند ج ماده ۳۲	برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰)
ایجاد و حفظ یکپارچگی منابع عمومی سلامت	ماده ۳۴	
پیشگیری و مقابله با بیماری‌ها و عوامل خطر ساز سلامتی	ماده ۳۷	
تحقق سیاست‌های کلی سلامت	ماده ۷۰	برنامه ششم توسعه (۱۳۹۶-۱۴۰۰)
تولیت نظام سلامت از جمله بیمه سلامت	بند الف ماده ۷۲	
استقرار سامانه پرونده الکترونیکی سلامت ایرانیان	بند الف ماده ۷۴	
اجرای «نظام خدمات جامع و همگانی سلامت»	بند ث ماده ۷۴	

منبع: قانون برنامه اول (۱۳۸۸)؛ قانون برنامه دوم (۱۳۸۸)؛ قانون برنامه سوم (۱۳۸۰)؛ قانون برنامه چهارم (۱۳۸۳)؛

قانون برنامه پنجم (۱۳۸۹)؛ قانون برنامه ششم (۱۳۹۵)

۴. برنامه‌های توسعه کنترل مواد مخدر

در برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۴-۱۳۷۸ و برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۷۹-۱۳۸۳ متأسفانه اشاره‌ای به کنترل مواد مخدر نشده است. برخی از استراتژی‌های کنترل مواد مخدر در قوانین برنامه‌های توسعه بدین شرح‌اند:

جدول (۵) ماده و تبصره‌های مرتبط با مواد مخدر در برنامه‌های توسعه

موضوعات مورد توجه	ماده	برنامه‌ها
مراقبت از مجرمین بعد از خروج از زندان و خانواده‌های آنان.	خط مشی‌ها	برنامه اول توسعه ۱۳۶۸-۱۳۷۲
پیشگیری و کاهش آسیب‌های اجتماعی	ماده ۹۷	برنامه چهارم توسعه ۱۳۸۴-۱۳۸۸
پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر و قاچاق آن	قسمت ابند ز ماده ۹۷	
تقویت نقش مردم و سازمان‌های غیردولتی در مبارزه با اعتیاد.	قسمت ۶ بند ز ماده ۹۷	
تأمین امنیت پایدار مناطق مرزی و کنترل مؤثر مرزها	ماده ۲۰۳	برنامه پنجم توسعه ۱۳۹۰-۱۳۹۴
تهیه و تصویب لایحه جامع مبارزه همه‌جانبه با مواد مخدر	بند الف ماده ۲۰۷	
تهیه طرح جامع کنترل و کاهش آسیب‌های اجتماعی	ماده ۸۰	برنامه ششم توسعه ۱۳۹۶ - ۱۴۰۰
اقدام قانونی لازم در مورد روان‌گردان‌ها	قسمت ۲ بند ث ماده ۸۰	
تکمیل مراکز نگهداری، درمان و کاهش آسیب معتادان بی‌خانمان	قسمت ۳ بند ث ماده ۸۰	
برنامه‌ریزی برای مبارزه همه‌جانبه با مواد مخدر و روان‌گردان‌ها	قسمت ۳ بند ت ماده ۱۰۶	

منبع: قانون برنامه اول (۱۳۸۸)؛ قانون برنامه دوم (۱۳۸۸)؛ قانون برنامه سوم (۱۳۸۰)؛ قانون برنامه چهارم

(۱۳۸۳)؛ قانون برنامه پنجم (۱۳۸۹)؛ قانون برنامه ششم (۱۳۹۵)

۵. برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد

اهداف توسعه هزاره در بزرگ‌ترین گردهمایی سران دولت‌ها در سال ۲۰۰۰ در مقر سازمان ملل متحد، در نیویورک به تصویب کلیه کشورهای جهان رسید (حاج احمدی، ۱۳۹۱، ۱). برنامه توسعه ملل متحد، از نگرشی یکپارچه نسبت به تأمین کمک‌های توسعه-ای سازمان ملل حمایت می‌کند. این برنامه در چند کشور در حال توسعه، چهارچوب کمک توسعه سازمان ملل متحد^۱ را تشکیل داده که از گروه‌های سازمان ملل تحت رهبری هماهنگ‌کننده مقیم محلی سازمان، تشکیل شده است. این چهارچوب‌ها پاسخی هماهنگ به چالش‌های اصلی توسعه ارائه می‌دهد (مصفا، ۱۳۹۰، ۴۶۸).

این برنامه به ظرفیت‌سازی برای رشد اقتصادی کشورها و نیز مقابله با چالش‌ها و فرصت‌های جهانی شدن نظیر کاهش فقر و تحقق آرمان‌های توسعه هزاره، مدیریت دموکراتیک، پیشگیری از ایدز و بازیابی محیط زیست و توسعه پایدار نقش مهمی ایفا کرده و منابع کمکی فراهم می‌نماید (حاتمی، ۱۳۹۱، ۱۲۵).

بنابراین برنامه توسعه ملل متحد، هماهنگ‌کننده طرح‌ها با صندوق حمایت از کودکان ملل متحد^۲، برنامه جهانی غذا^۳، سازمان بهداشت جهانی^۴ و اکثر سازمان‌های غیردولتی است (کلی، ۱۳۹۲، ۳۳۳). برنامه توسعه ملل متحد، نقش مرکزی را در فعالیت مشترک مؤسسات نظام ملل متحد ایفا می‌کند. بیشتر طرح‌هایی که بخشی از هزینه آنها را برنامه توسعه ملل متحد تأمین می‌کند، از سوی مؤسسات موجود در نظام ملل متحد از جمله سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (فائو)^۵، سازمان بین‌المللی کار، سازمان آموزشی، فرهنگی سازمان ملل متحد (یونسکو)^۶، سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل متحد (یونیدو)^۷، بانک ترمیم و توسعه،

^۱ United Nations Development Assistance Framework (UNDAF)

^۲ United Nations Children's Fund (UNICEF)

^۳ World Food Programme (WFP)

^۴ World Health Organization (WHO)

^۵ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO)

^۶ United nation educational, scientific and cultural organization (unesco)

^۷ United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

کنفرانس توسعه و تجارت (انکتاد)^۱ و انرژی اتمی به اجرا درمی‌آید (حاج احمدی، ۱۳۹۱، ۱۲).

برنامه توسعه ملل متحد^۲، به عنوان شبکه جهانی توسعه سازمان ملل می‌تواند تلاش‌های جهانی و ملی برای رسیدن به هدف‌های توسعه هزاره را هماهنگ کند و به ظرفیت‌سازی و توانمندی کشورها در جهت دستیابی به اهداف توسعه هزاره، بهبود برنامه‌های اقتصادی، مدیریت بلایای طبیعی، آموزش راه‌های پیشگیری از بیماری‌های واگیردار، حفظ محیط زیست، انرژی و مقابله با بحران‌ها و بازسازی و اصلاح کمک نماید (سیفی و همکاران، ۱۳۹۳، ۱۰۹).

البته نقش اصلی آژانس‌های توسعه سازمان ملل متحد در ایران ارائه مستقیم خدمات نمی‌باشد، بلکه آنها از اقدامات نهادهای دولتی به منظور ارائه کارآمدتر خدمات و مزایا به مردم کشور حمایت می‌نمایند. بنابراین سنجه اصلی میزان موفقیت برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در ایران از میزانی که حمایت و توصیه آن سازمان توسط نهادهای دولتی شریک پذیرفته و استفاده شده است، حاصل می‌گردد. بر این اساس، راهبردهای اجرایی مشترک برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در ایران عبارتند از:

- حمایت از دولت ایران در گسترش ظرفیت‌های نهادی خود؛
  - حمایت از دولت ایران در نیل به رویکردهای چند رشته‌ای توسعه؛
  - ارائه پیشنهادات در زمینه سیاست‌گذاری و تبادل اطلاعات و تخصص فنی؛
  - حمایت از تولید دانش و تبادل بهترین عملکردها؛
  - تسهیل همکاری‌های جنوب- جنوب (سازمان ملل متحد در ایران، ۱۳۸۹، ۸).
- با توجه به مباحث ذکر شده، اهداف چهارچوب کمک‌ها و برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد عبارتند از: (الف) محیط زیست؛ (ب) بهداشت؛ (ج) اقتصاد مقاومتی و (د) کنترل مواد مخدر (چهارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶، ۳۳).

^۱ United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD)

^۲ United nations development programme (UNDP)

الف. توسعه پایدار

در اواخر دهه ۷۰ میلادی خصوصاً پس از برگزاری کنفرانس استکهلم که توسط سازمان ملل متحد با عنوان "انسان و محیط زیست" در سال ۱۹۷۲ در کشور سوئد برگزار شد، توجه جهانیان بیش از گذشته به مسائل توسعه معطوف شد و زمینه‌های لازم برای شکل‌گیری رویکردی نوین در زمینه ادبیات توسعه و مؤلفه‌های متشکله آن شکل گرفت که بر محور رفع نیازهای آدمی استوار بوده است. پس از برگزاری این کنفرانس نشست‌های متعددی در زمینه مسائل توسعه و عمدتاً در موضوع شکاف بین کشورهای در حال توسعه و کشورهای توسعه یافته و مسائل محیط زیست برگزار گردید و از مجموعه این مباحث و کنفرانس‌ها "توسعه پایدار" به عنوان یگانه راه پاسخ به چالش‌های فراروی بشر در خصوص توسعه در جهان مورد توجه قرار گرفت. این چشم‌انداز جامع‌نگر از توسعه، در پرتو اندیشه‌ها و چالش‌های عصر جدید با داعیه پاسخگویی به نیازهای متنوع بشر نه تنها برای نسل کنونی، بلکه نیازهای نسل آینده را نیز مورد توجه قرار داده و مدعی حل مسائل توسعه در هزاره سوم است. بر اساس گزارش برانت لندن، توسعه پایدار توسعه‌ای است که نیازهای کنونی جامعه جهانی را تأمین نماید بدون این که توانایی نسل‌های آینده را در تأمین و برآوردن نیازهای خود به مخاطره افکند. با توجه به این که هر صاحب‌نظر و اندیشمندی از چشم‌انداز خاصی به این مقوله می‌نگرد، برداشت‌ها و طیف گسترده‌ای از تعاریف در این زمینه شکل گرفته است. با این وجود، آن تعاریفی بیشتر مصطلح شده‌اند که از یک سو بین مؤلفه‌های توسعه اجتماعی و فرصت‌های اقتصادی کلیه اقشار جامعه تأکید داشته و از سوی دیگر ضرورت پایداری حفاظت محیط زیست را در کانون توجهات خود قرار دهد. به این ترتیب اگر چه در این رویکرد حفاظت از محیط زیست در کانون توجهات قرار دارد، لیکن نمی‌توان صرفاً در چهارچوب حفاظت از محیط زیست حرکت نمود، بلکه پایداری کلیه ابعاد حیات می‌بایست در این رویکرد مورد توجه قرار گیرد (اسمعیل اسدی، ۱۳۹۶، ۲۱).

ب. سلامت

سازمان جهانی بهداشت، نهاد اصلی سازمان ملل متحد در زمینه بهداشت و مرجع هدایت کننده آن در عرصه فعالیت‌های بهداشتی بین‌المللی است. دستیابی همه افراد جامعه انسانی به بالاترین سطح ممکن بهداشت و تندرستی، هدف این سازمان است. وظایف عمده سازمان جهانی بهداشت عبارتند از:

ارائه رهنمود در سطح جهانی در زمینه مسائل بهداشتی، همکاری با دولت‌ها به منظور توسعه و انتقال تکنولوژی‌های بهداشتی مناسب، نشر اطلاعات و برقراری استانداردهای بهداشتی، ترویج فعالیت‌های مرتبط با کنترل بیماری‌ها، تغذیه، شیوه زندگی سالم، بهداشت روانی، پاکیزگی محیط زیست و پژوهش در باب نظام‌های بهداشتی، تدوین مقررات بین‌المللی، گسترش برنامه‌های ایمن‌سازی، پیشبرد برنامه بهداشت برای همگان. سازمان جهانی بهداشت، سازمانی است مستقل و غیرسیاسی که در حال حاضر تقریباً تمام کشورهای جهان در آن عضویت دارند و هدف آن ارتقاء و حفظ سلامت افراد جهان می‌باشد (ابن احمدی، ۱۳۹۳، ۶۵).

ج. تاب‌آوری اقتصادی

موضوع تاب‌آوری ملی در سال‌های اخیر، به ویژه بعد از کنفرانس داووس و بحران مالی ۲۰۰۸، مورد توجه نخبگان این حوزه قرار گرفته است. امروزه نه تنها سازمان‌های پیشرو بین‌المللی نظیر بانک جهانی، مجمع جهانی اقتصاد، سازمان ملل و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه به بحث تاب‌آوری پرداخته‌اند، بلکه کشورها و سازمان‌های کوچک منطقه‌ای نیز به تدوین برنامه‌ها و ایجاد نهادهایی برای پیش، برنامه‌ریزی و اجرای رویکردهای تاب‌آورانه اقدام کرده‌اند (غیاثوند و همکاران، ۱۳۹۴، ۸۰).

آسیب‌پذیری می‌تواند به عنوان ویژگی‌ها و شرایط یک جامعه یا یک سیستم باشد که آن را در برابر اثرات مخرب حساس می‌سازد (سازمان ملل متحد، ۲۰۰۹، ۳۰). وجه اشتراک اقتصاد مقاومتی به مفهوم "مقاوم‌سازی اقتصاد ملی در مقابل تغییرات، مخاطرات و تهدیدهای

داخلی و خارجی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز کشور" با متون علمای رایج در حوزه اقتصاد، «تاب‌آوری» است. تاب‌آوری اقتصادی عبارت است از اقدامات صورت گرفته توسط تمام آحاد اقتصادی از جمله سیاستگذاران، دولت و بخش خصوصی برای قادر ساختن یک کشور در حفظ رشد اقتصادی و ثبات اقتصاد کلان و مقاومت در برابر آثار منفی شوک‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی (Briguglio et al, 2009, 230). از برنامه‌های مهم سازمان ملل متحد در زمینه اقتصاد تاب‌آور عبارتند از: ۱- حفظ و تداوم رشد سرانه‌ی اقتصادی بر مبنای شرایط ملی؛ ۲- دستیابی به سطوح بالاتر بهره‌وری اقتصادی از طریق ایجاد تولید محصولات جدید یا ایجاد فعالیتهای تجاری نوین و استفاده از فناوری‌های بروز شده و نوآوری. ۳- ترویج سیاست‌های توسعه محور برای حمایت از فعالیتهای سودآور، تولید اشتغال شرافتمندانه، کارآفرینی، خلاقیت و نوآوری. ۴- بهبود تدریجی کارآیی منابع جهانی در حوزه‌های تولید و مصرف و تلاش برای جداسازی رشد اقتصادی از تخریب زیست محیطی تا سال ۲۰۳۰؛ ۵- کاهش قابل ملاحظه‌ی تعداد جوانان بیکار، دور مانده از تحصیل و یا هرگونه آموزش تا سال ۲۰۳۰؛ ۶- اقدام فوری و مؤثر برای ریشه‌کنی کار اجباری، پایان دادن به برده‌داری نوین و قاچاق انسان و ممانعت از به کار گرفتن کودکان به بدترین اشکال، از جمله استخدام و استفاده از کودکان تا سال ۲۰۲۵؛ ۷- ایجاد زیرساخت‌های پایدار، مطمئن و کیفی برای حمایت از توسعه‌ی اقتصادی و رفاه؛ ۸- ترویج صنعتی شدن پایدار و افزایش چشمگیر سهم صنعت از اشتغال و تولید ناخالص داخلی تا سال ۲۰۳۰؛ ۹- به روزرسانی زیرساخت‌ها و احیای صنایع برای پایدارسازی آنها و استفاده بیشتر از فناوری‌ها صنعتی پاک و محیط زیستی توسط همه‌ی کشورها تا سال ۲۰۳۰؛ ۱۰- گسترش پژوهش علمی، به روزرسانی توانایی‌های فنی بخش صنعت در کشورها، به‌ویژه کشورهای در حال توسعه و ترغیب نوآوری و افزایش قابل ملاحظه تعداد کارکنان حوزه پژوهش و توسعه (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۵).

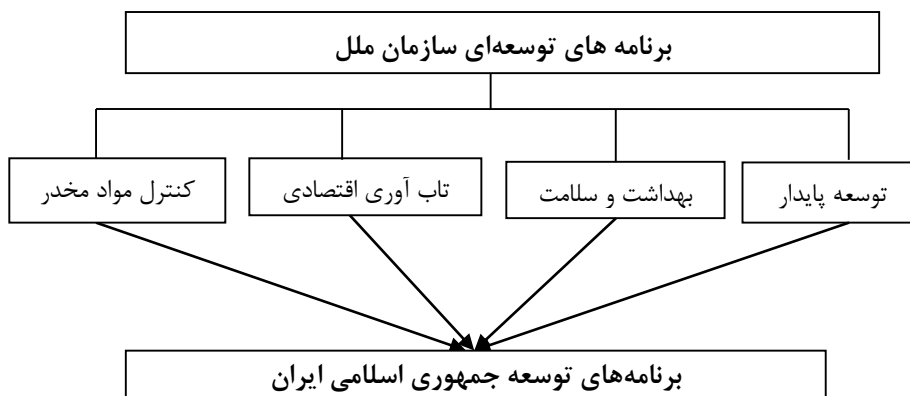
د. کنترل مواد مخدر

مشکلات مربوط به سوء مصرف مواد در ایران سالانه میلیاردها ریال به کشور خسارت وارد می‌آورد، کیفیت زندگی و ارزش‌های بنیادی جامعه، مانند خانواده و معنویت را تهدید می‌کند و ناهنجاری‌ها و معضلات اجتماعی فراوانی به دنبال دارد. پیشگیری و درمان سوء مصرف مواد به همکاری‌های میان بخشی نیاز دارد، اما ساختارهای لازم برای این امر مهم در نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه وجود ندارد (صابری زفرقندی و همکاران، ۱۳۹۲، ۳۲۶). غالب فعالیت‌های سازمان ملل در عرصه‌ی مبارزه با مواد مخدر در دو بخش ذیل تقسیم می‌شود:

۱- اقدامات مجمع عمومی سازمان ملل عموماً در قالب توجیه، اعلامیه و قطعنامه و کنوانسیون؛

۲- اقدامات ارگان‌های تخصصی سازمان ملل متحد، مانند کمیسیون مواد مخدر شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل که بیشترین نقش را در خصوص نظارت بر مقررات بین‌المللی مربوط به این امر دارد (مرتضوی، ۱۳۹۲، ۲۸).

در نهایت، با توجه به تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران در نوشتار حاضر از چهارچوب (الگو) مفهومی زیر استفاده می‌شود:

شکل (۱) مدل مفهومی پژوهش

بازتاب برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه ج.ا. ایران

این گفتار ضمن تأثیر برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه ایران دو حوزه معرفی کرده است که عبارتند از:

الف- تشریح اهداف چهارچوب کمک‌های توسعه‌ای ملل متحد؛

ب- فرصت‌ها و چالش‌های برنامه‌های پنج ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران.

الف. تشریح اهداف چهارچوب کمک‌های توسعه‌ای ملل متحد

مهم‌ترین اقدامات مجموعه سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل

می‌باشد:

۱. اقدامات در خصوص توسعه پایدار و محیط زیست

سازمان ملل متحد در ایران به حمایت از تلاش‌های دولت در این زمینه‌ها فعالیت دارد: مدیریت پایدار محیط زیست، حفظ تنوع زیستی، حفاظت از انرژی تجدیدپذیر، رفع آلودگی هوا، تدوین و اجرای سیاست‌های پایدار حمل و نقل و ارتقای الگوی پایدار مصرف و تولید؛ بنابراین مهم‌ترین اقدامات توسعه پایدار و محیط زیست سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل می‌باشد:

- ادامه تدوین و اجرای تلاش‌های ملی و منطقه‌ای در راستای پیشگیری از جنگل زدایی، گسترش بیابان‌ها و آلودگی خاک؛
- ارتقای توسعه صنایع تولید و ارائه‌کننده تجهیزات انرژی تجدیدپذیر، تجهیزات بهره‌وری انرژی، ابزار فناوری اطلاعات برای کاهش مصرف انرژی و خدمات مدیریتی مربوطه؛
- برطرف کردن اثرات مخاطرات آلودگی هوا بر سلامت از طریق تدوین نظام‌های پایش، سنجش هزینه‌های مراقبت‌های بهداشتی و مدیریت اثرات اقلیمی بر سلامت (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل، ۱۳۹۶، ۳۴).

۲. اقدامات در خصوص بهداشت و سلامت

نظام سلامت در ایران توسط سازمان جهانی بهداشت و اساساً در ادبیات مکتوب جهانی بهداشت به عنوان یکی از قدرتمندترین نظام‌های سلامت در جهان شناخته شده است که توانمندی خود را مدیون نظام مراقبت‌های اولیه بهداشتی پیش رو و نهادینه خود می‌باشد. نظام مذکور تأکید بر عدالت و مشارکت بین بخشی و جوامع محلی دارد و در واقع بنیان شاخص‌های سلامت مطلوب کشور را تشکیل می‌دهد. از سال ۱۳۹۳، حوزه سلامت، شاهد اصلاحات چشم‌گیری در خدمات و سیاست‌های خود در راستای مدیریت گذار اپیدمیولوژیک خطرات مرتبط با سلامتی از بیماری‌های واگیر به غیرواگیر و از مراقبت‌های اولیه بهداشتی روستا محور به خدمات فراگیر همگانی در مناطق شهری و روستایی بوده است. در زمینه سلامت، سازمان ملل در ایران با حمایت دولت در این زمینه‌ها فعالیت دارد: ارتقای نظام سلامت و فناوری پزشکی؛ اصلاح نظام بیمه؛ آموزش؛ کنترل دخانیات؛ پیشگیری و درمان بیماری‌های خطرناک؛ بهبود ایمنی جاده‌ها؛ پیشگیری و مبارزه با بیماری‌های نوظهور. بنابراین مهم‌ترین اقدامات بهداشت و سلامت سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل می‌باشد:

- تقویت نظام‌های پایش و ارزشیابی پوشش همگانی سلامت، تأمین مالی نظام سلامت (به خصوص کارکرد ادغام منابع مالی سازمان‌های بیمه)، دسترسی به مراقبت‌های اولیه بهداشتی، کیفیت مراقبت‌ها در مناطق شهری، مدیریت بیمارستان و رتبه‌بندی؛
- تقویت سازوکارهای قانونی و افزایش ظرفیت‌های سازمان غذا و داروی کشور در زمینه تولید واکسن و دارو و تسهیل انتقال فناوری؛
- تقویت راهکارهای عملیاتی و مداخلات مؤثر، ارتقای نظام‌های ملی مراقبت و اطلاعات شامل ثبت سرطان و پایش عوامل تهدیدکننده سلامت در بیماری‌های غیرواگیر، میزان ابتلا و مرگ و میر در بیماری‌های غیرواگیر و پاسخ نظام سلامت به این بیماری‌ها؛
- تدوین یا به روزسازی سیاست‌ها، راهبردها و راهکارها برای بارداری و زایمان ایمن، تدوین راهکارهای آموزشی و رویه‌های استاندارد عملیاتی برای ارائه‌کنندگان خدمات و پایش

ارزشیابی وضعیت سلامت مادران و نوزادان و پاسخ به موارد بیماری (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل، ۱۳۹۶، ۳۴).

۳. اقدامات در خصوص تاب‌آوری اقتصادی

از این رو، در زمینه تاب‌آوری اقتصادی، سازمان ملل در ایران با حمایت دولت در این زمینه‌ها فعالیت دارد: فقرزدایی و ارتقای رفاه اجتماعی شامل: آموزش کیفی، رفاه کودکان، یادگیری، امنیت غذایی و کشاورزی، سرمایه‌گذاری و تجارت پایدار، توسعه پایدار روستایی و شهری، کاهش بلایای طبیعی، ارتقای بهداشت کار، کارآفرینی و توسعه بنگاه‌های کسب و کار، توسعه گردشگری پایدار، مبارزه با قاچاق اقلام فرهنگی؛ بنابراین مهم‌ترین اقدامات تاب‌آوری اقتصادی سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل می‌باشد:

- تدوین راهبردها و اقدامات به منظور نیل به فقرزدایی در مناطق روستایی از طریق ارتقای معیشت‌های جایگزین؛

- بهبود حمل و نقل شهری شامل حمل و نقل عمومی و جابجایی شهر؛

- گسترش ظرفیت‌های بهبودیافته برای تدوین و اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های یکپارچه

شامل رویکرد معطوف به خطرات متعدد در راستای کاهش مخاطرات بلایا؛

- کمک به بنگاه‌های خرد و کوچک در راستای گسترش کسب و کار آنها، دسترسی به

بازارهای بزرگ‌تر و تولید مشاغل جدید، بهبود ارتباطات و تعاملات مابین بنگاه‌ها، ایجاد و یا

بهبود و اجرای سیستم‌های کیفی استاندارد و صدور گواهی و ردیابی و توسعه بازاریابی؛

- دستیابی به هدف افزایش گردشگری پایدار از طریق بروزرسانی برنامه کلان گردشگری

کشور، آموزش راهنماهای تورهای تخصصی میراث فرهنگی، بهبود مدیریت اماکن ملی و

جهانی میراث فرهنگی و ارتقای گردشگری جامعه محور (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای

سازمان ملل، ۱۳۹۶، ۳۵).

۴. اقدامات در خصوص کنترل مواد مخدر

در زمینه کنترل مواد مخدر، سازمان ملل در ایران با حمایت دولت ایران در این زمینه‌ها فعالیت دارد: پیشگیری، درمان، بازتوانی و کاهش آسیب، مدیریت مرزها، مبارزه با قاچاق مواد مخدر، همکاری منطقه‌ای و بین‌المللی کنترل مواد مخدر و توسعه معیشت‌های جایگزین؛ بنابراین مهم‌ترین اقدامات کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران به شرح ذیل می‌باشد:

- طراحی و اجرای برنامه‌های مؤثر پیشگیری از رفتارهای پرخطر و اعتیاد میان نوجوانان و جوانان؛

- ارزشیابی برنامه‌های کاهش آسیب، تقویت مداخلات جاری و به‌کارگیری روش‌ها و حوزه‌های جدید برای مداخلات سوء مصرف مواد منطبق با ملازمات و مخاطرات جدید از جمله مصرف محرک‌های شبه آمفتامینی؛

- توسعه همکاری و شبکه‌سازی منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور مبارزه مؤثرتر با قاچاق مواد غیرقانونی (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل، ۱۳۹۶).

ب. فرصت‌ها و چالش‌های برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران

۱. فرصت‌ها و چالش‌های برنامه زیست محیطی

در خلال چند دهه گذشته به ویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ایران تحولات اقتصادی و اجتماعی رو به رشدی را تجربه کرد و بسیاری از نماگرهای اقتصادی و اجتماعی کشور بهبود یافته است، لیکن این تحولات عمدتاً با فشار بر منابع محیط زیستی کشور حاصل شده است که پیامدهای آن به صورت طیف گسترده‌ای از معضلات و ناپایداری‌های محیط زیستی مانند انواع آلودگی‌های زیست محیطی، کاهش کمی و کیفی منابع آب، فرورنشست زمین، خشکیدگی تالاب‌ها و رودخانه‌ها، بروز ریزگردها، فرسایش خاک، تخریب جنگل‌ها و مراتع و... قابل مشاهده است؛ بر این اساس می‌توان موارد زیر را به عنوان برخی از مهم‌ترین چالش‌های محیط زیست جمهوری اسلامی ایران برشمرد:

- عدم توجه کافی به جایگاه محیط زیست در برنامه‌های کلان کشور؛

- نارسایی برخی از قوانین مرتبط با محیط زیست، آب و منابع طبیعی و عدم برخورد با متخلفین (صفرزاده، ۱۳۹۶، ۶۴۱)؛
- ضعف سیستم‌های ارزشیابی، نظارت و کنترل بر بهره‌برداری از منابع آبی و زیست محیطی کشور؛
- عدم ساختار مناسب برای محیط زیست و همپوشانی وظایف و کارکردها؛
- ضعف آگاهی‌های اقشار مختلف جامعه از اهمیت و کارکردهای زیست محیطی؛
- الگوهای تولید و مصرف ناسازگار با محیط زیست و منابع آب؛
- ضعف در به‌کارگیری رویکردهای اقتصاد محیط زیست برای حفاظت از محیط زیست؛
- تغییرات آب و هوایی و خشکسالی‌ها و آسیب‌پذیری کشور در برابر این پدیده‌ها؛
- برداشت و استحصال بی‌رویه آب از منابع زیرزمینی (پوراصغر سنگاچین، ۱۳۹۴، ۱۵۲).

۲. فرصت‌ها و چالش‌های برنامه اقتصاد مقاومتی

به جرأت می‌توان گفت که هیچ‌گونه برنامه فقرزدایی جامع و مصوبی که تمامی زمینه‌ها و ریشه‌های فقر را در برنامه اقتصاد مقاومتی مورد توجه قرار داده باشد در ایران وجود ندارد. از موارد بسیار مهم در آسیب‌شناسی برنامه‌های فقرزدایی در ایران، مسئله عدم تعهد و پایبندی به اجرای برنامه‌های مصوب نظام می‌باشد.

به طور کلی می‌توان ریشه‌های آسیب‌شناختی برنامه‌های اقتصاد مقاومتی در ایران را در محورهای ذیل خلاصه نمود:

- آشفتنگی و پراکندگی در سیاست‌ها و برنامه‌های فقرزدایی در ایران؛
- تعدد نهادهای متولی فقرزدایی و عدم وجود مسئول و مرجع ملی در حوزه فقر؛
- برخورد منفعلانه با اندیشه‌ها و آموزه‌های وارداتی فقر (مهدی ارائی، ۱۳۸۵، ۱۶-۱۴)؛
- موازی‌کاری و روشن نبودن وظایف و نقش دستگاه‌های مرتبط با امر امداد و نجات، در عرصه‌های عمل؛
- ضعف قوانین و مقررات کارآمد و بروز؛

- عدم بهره‌گیری مناسب و کارآمد از اطلاعات تخصصی روز دنیا در زمینه امداد و نجات؛
- فقدان نقشه خطرپذیری مبتنی بر شاخص‌های حوادث منطقه‌ای و تقسیمات کشوری (احمدی و همکاران، ۱۳۹۴، ۶۴)؛
- کمبود نیروی انسانی متخصص سازمان‌های امدادی؛
- ساخت انبارهای امدادی در کنار پایگاه‌ها و نوسازی پایگاه‌های امدادی، همچنین پایگاه‌های اورژانس کشور؛
- فرایند ناصحیح برنامه‌ریزی برای آماده‌سازی جوامع؛
- عدم توجه به ابعاد وسیع فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی حوادث و بحران‌ها و همچنین چهارچوب یکسان مدیریت علمی بحران‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی و امنیتی؛
- توجه ناکافی به حمایت روانی و اجتماعی از آسیب‌دیدگان، امدادگران و مدیران انواع بحران‌ها و حوادث و عدم حمایت روانی و اجتماعی در مراحل قبل، زمان حادثه و پس از حادثه؛
- شیوع روزافزون مرگ و میر و عوارض اقتصادی ناشی از حوادث حمل و نقل (جاده‌ای، هوایی، ریلی و دریایی)؛
- جهانی شدن ابعاد مختلف زندگی بشری (عسکری‌زاده و همکاران، ۱۳۸۹، ۷-۸)؛
- چگونگی تأمین هزینه نظام مراقبت‌های بهداشتی و بازنشستگی و رفاه سالمندان (خضری، ۱۳۸۹، ۹۰).

۳. فرصت‌ها و چالش‌های برنامه بهداشت و سلامت

- برخی از مهم‌ترین چالش‌های موجود نظام سلامت در ایران عبارتند از:
- مبارزه با گسترش بیماری‌های واگیردار و غیرواگیردار در برنامه‌های توسعه ملی از اولویت برخوردار شود؛

- همچنین با ایجاد مشارکت بین دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، واکنشی مؤثر را برای مقابله با این بیماری‌ها که نمایانگر چالش‌های توسعه‌ای هستند، برانگیزد (حکیم زاده، ۱۳۸۷، ۱)؛
- اختلافات منطقه‌ای در مورد برخی از شاخص‌های مهم سلامت از جمله مرگ کودکان زیر پنج سال و مرگ مادران؛
- خطر ورود برخی از بیماری‌های واگیردار کنترل شده از طریق کشورهای همسایه؛
- مقابله با اثرات مضر تغییرات جمعیتی و اپیدمیولوژی و رشد سریع شهرنشینی؛
- نیاز به ارتقای نظام مراقبت‌های اولیه بهداشتی در جهت دستیابی به انتظارات و نیازهای جوامع با در نظر گرفتن وضعیت اجتماعی و اقتصادی در حال رشد آنها (راعی و همکاران، ۱۳۹۶، ۱۳۱-۱۳۰)؛
- بروز بیماری‌های نوپدید (ایدز و سارس و ...) و بیماری‌های باز پدید (سل و مالاریا)؛
- بالا بودن سهم تصدی‌گری دولت در بخش بهداشت و درمان؛
- فقدان شاخص‌های ارزیابی کیفی عملکرد بخش سلامت و سنجش میزان رضایت مردم و مراجعان؛
- فقدان نظام کارآمد برای سنجش و کنترل کیفیت درمان و کنترل تعرفه‌ها و عملکرد بخش غیردولتی؛
- پراکندگی مراکز سیاست‌ساز و تصمیم‌گیر حوزه سلامت و ضعف جدی در نظام پایش و نظارت حوزه سلامت؛
- نیاز به تقویت هماهنگی سیاست‌های آموزشی، پژوهشی و ارائه خدمات؛
- فقدان سیاست ملی فراگیر در ارتباط با تأمین مالی نظام سلامت (محمدی، ۱۳۹۱).

۴. فرصت‌ها و چالش‌های برنامه کنترل مواد مخدر

مشکلات مربوط به سوء مصرف مواد در ایران سالانه میلیاردها ریال به کشور خسارت وارد می‌آورد، کیفیت زندگی و ارزش‌های بنیادی جامعه، مانند خانواده و معنویت را تهدید می‌کند و ناهنجاری‌ها و معضلات اجتماعی فراوانی به دنبال دارد. آمار رسمی در ایران نشان می‌دهد

که حدود دو میلیون نفر از جمعیت کشور مواد مخدر مصرف می‌کنند و به طور تقریبی ۱۲۰۰۰۰۰ نفر آنها وابستگی به مواد دارند. وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی از سال ۱۳۸۳، برنامه پیشگیری و درمان سوء مصرف مواد و پیشگیری از ویروس نقص ایمنی انسان^۱ را در نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه ادغام کرده است (مجتهدزاده و همکاران، ۲۰۰۸، ۱۲-۷).

- ادامه کاشت و تولید مواد مخدر غیرقانونی در افغانستان باعث نگرانی عمده برای ایران، منطقه و جامعه بین‌المللی است؛
  - قاچاق مواد مخدر و مواد شیمیایی پیش‌ساز^۲ غیرقانونی به منطقه نیز باعث نگرانی عمیق است؛
  - چالش دیگر، افزایش تولید و قاچاق غیرقانونی محرک‌های شبه آمفتامینی است (چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶)؛
  - تغییر مفهوم و کارکرد نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه؛
  - هماهنگی کم خدمات کاهش تقاضای مواد با نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه (Mojtahedzadeh, 2008, 7-12)؛
  - نبود پذیرش طرح ادغام خدمات کاهش تقاضای مواد در نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه؛
  - وضعیت قوانین موجود، سیاست‌گذاری و چالش‌های مربوط به ماهیت اعتیاد (صابری زفرقندی و همکاران، ۱۳۹۲، ۳۲۶).
- با توجه به فرصت‌ها و چالش‌ها، می‌توان به اختصار در جدول (۶) خلاصه‌ای از فرصت‌ها و چالش‌های برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران ارائه گردید.

جدول (۶): خلاصه‌ای از فرصت‌ها و چالش‌های برنامه‌های پنج‌ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران

چالش‌ها	فرصت‌ها
---------	---------

^۱ Human Immunodeficiency Virus(HIV)

^۲ precursor

<p>- نارسایی برخی از قوانین مرتبط با محیط زیست، آب و منابع طبیعی و عدم برخورد با متخلفین؛</p> <p>- ضعف سیستم‌های ارزشیابی، نظارت و کنترل بر بهره‌برداری از منابع آبی و زیست محیطی کشور؛</p> <p>- عدم ساختار مناسب برای محیط زیست و همپوشانی وظایف و کارکردها؛</p> <p>- ضعف آگاهی‌های اقشار مختلف جامعه از اهمیت و کارکردهای زیست محیطی؛</p> <p>- آشفتگی و پراکندگی در سیاست‌ها و برنامه‌های فقرزدایی در ایران؛</p> <p>- تعدد نهادهای متولی فقرزدایی و عدم وجود مسئول و مرجع ملی در حوزه فقر؛</p> <p>- برخورد منفعلانه با اندیشه‌ها و آموزه‌های وارداتی فقر؛</p> <p>- موازی کاری و روشن نبودن وظایف و نقش دستگاه‌های مرتبط با امر امداد و نجات، در عرصه‌های عمل؛</p> <p>- ضعف قوانین و مقررات کارآمد و بروز؛</p> <p>- مبارزه با گسترش بیماری‌های واگیردار و غیر واگیردار در برنامه‌های توسعه ملی از اولویت برخوردار شود؛</p> <p>- همچنین با ایجاد مشارکت بین دولت، جامعه مدنی و بخش خصوصی، واکنشی مؤثر را برای مقابله با این بیماری‌ها که نمایانگر چالش‌های توسعه‌ای هستند، برانگیزد؛</p> <p>- اختلافات منطقه‌ای در مورد برخی از شاخص‌های مهم سلامت از جمله مرگ کودکان زیر پنج سال و مرگ مادران؛</p> <p>- خطر ورود برخی از بیماری‌های واگیردار کنترل شده از طریق کشورهای همسایه؛</p> <p>- مقابله با اثرات مضر تغییرات جمعیتی و اپیدمیولوژی و رشد سریع شهرنشینی؛</p> <p>- ادامه کاشت و تولید مواد مخدر غیرقانونی در افغانستان باعث نگرانی عمده برای ایران، منطقه و جامعه بین‌المللی است؛</p> <p>- قاچاق مواد مخدر و مواد شیمیایی پیش ساز غیرقانونی به منطقه نیز باعث نگرانی عمیق است؛</p>	<p>- افزایش اهمیت منطقه خاورمیانه به دلیل نیاز کشورهای جهان به ذخایر انرژی در منطقه؛</p> <p>- ایران دارای برتری نسبی بازار در عرصه مبادلات تجاری و ترانزیتی است و می‌تواند از طریق نهادسازی و ایجاد زیربناهای حمل و نقل چند وجهی به یک قطب مهم تجاری تبدیل شود؛</p> <p>- امکان ایجاد همگرایی با اکثر کشورهای منطقه به دلیل وجود منافع مشترک فراوان در موضوعات مختلف منطقه‌ای؛</p> <p>- رشد اقتصادی کشورهای منطقه بالاتر از متوسط رشد اقتصاد جهانی و منطقه اروپا بوده است، که علت آن اقتصادهای در حال توسعه و وجود ظرفیت‌های خالی در آنها است؛</p> <p>- ماهیت قدرت کشورها از توانایی‌های اقتصادی به سمت توانایی‌های علمی، ارتباطاتی و اطلاعاتی در حال تغییر است (نوبخت، ۱۳۹۵: ۶۸۸).</p>
---	--

<ul style="list-style-type: none"> - چالش دیگر افزایش تولید و قاچاق غیرقانونی محرک‌های شبه آفتمینی است؛ - تغییر مفهوم و کارکرد نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه؛ - هماهنگی کم خدمات کاهش تقاضای مواد با نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه. 	
--	--

لذا با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان این گونه بیان داشت که راهبردهای اثرگذاری برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران عبارتند از:

جدول (۷) راهبردهای اثرگذاری برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران

راهبردهای اثرگذاری توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر برنامه‌های توسعه‌ای جمهوری اسلامی ایران	برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل
<ul style="list-style-type: none"> - حمایت از تدوین یک برنامه یکپارچه ملی با هدف ارتقای بهره‌وری و کارآمدی مدیریت منابع آب؛ - کمک به مبارزه با بیابان‌زایی و احیای خاک و اراضی فرسوده؛ - حمایت از بکارگیری ظرفیت‌های ملی و تدوین روش‌های کارآمد کاهش اثرات خشکسالی؛ - کمک به تدوین برنامه ملی جنگل، توقف جنگل‌زدایی، احیای جنگل‌های تخریب شده و افزایش جنگل‌کاری؛ - ارتقای مدیریت اکوسیستمی و همسوسازی حفاظت از تنوع زیستی؛ - بازیافت، احیای منابع و دفع پاک پسماند؛ - حمایت دولت در راستای مدیریت کارآمد اثرات تغییر اقلیم بر توسعه شهری و روستایی. 	محیط زیست
<ul style="list-style-type: none"> - تضمین راهبردهای تدوین شده برای دستیابی به پوشش همگانی خدمات درمانی مبتنی بر اصول مراقبت‌های بهداشتی؛ - حمایت از تقویت ظرفیت و سازکارهای تدوین مقرارت سازمان غذا و دارو در زمینه تولید واکسن و دارو؛ 	سلامت

<p>- حمایت از تدوین و قیمت‌گذاری بسته خدمات سلامت باروری برای لحاظ شدن در برنامه‌های تحول نظام سلامت؛</p> <p>- حمایت از ظرفیت‌سازی ملی در راستای تطبیق و اجرای اهداف و راهبرد جهانی پیشگیری، مراقبت و کنترل سل؛</p> <p>- تأمین حمایت در خصوص تقویت ظرفیت کشوری در اجرا و پایش برنامه عمل جهانی واکسن؛</p> <p>- حمایت از وزارت بهداشت برای اجرای گسترده برنامه کشوری پیشگیری از انتقال اچ آی وی / ایدز از مادر به کودک؛</p> <p>- حمایت از افزایش آگاهی و تدوین برنامه‌های درسی بهداشتی برای وزارت آموزش و پرورش؛</p> <p>- تدوین برنامه جامع برای کاهش بیماری و مرگ و میر مادران از طریق تقویت نیروی کاری ماماها به منظور تشویق زایمان طبیعی و کاهش نرخ سزارین و بهبود مراقبت مرگ و میر مادران و پاسخگویی؛</p> <p>- ارتقای کیفیت و اثربخشی خدمات سلامت نوزادان و مادران و ارتقای امنیت تغذیه میان کودکان و نوجوانان.</p>	
<p>- ارتقای مشارکت و ادغام کودکان در فرایند آماده‌سازی در برابر بلایا و تطبیق پذیری برای تغییرات آب و هوا مخصوصاً در مناطق در معرض خطر؛</p> <p>- ارائه برنامه یادگیری آبیاری برای کشاورزی و ساکنین مناطق روستایی از طریق استفاده از فرصت‌های یادگیری سیار؛</p> <p>- ارتقای جامعه دانش محور از طریق ارتقای فرهنگ کارآفرینی، درک بهتر نیازهای بازار کار و تأمین دوره‌های آموزشی کیفی فنی و حرفه‌ای بازار محور و حمایت از مراکز رشد، پارک‌های علم و فناوری، شرکت‌های نوپا و مراکز درآمدزایی؛</p> <p>- حمایت از دولت در دستیابی به هدف افزایش گردشگری از طریق توسعه و ارتقای گردشگری فرهنگی پایدار و ارتقای صنایع خلاق به خصوص صنایع دستی و ارتقای مشارکت بخش خصوصی در مرمت اماکن تاریخی؛</p> <p>- حمایت از تدوین و به کارگیری نقشه‌های فقر خانوار و فقر شهری؛</p> <p>- ارتقا و حمایت از فعالیت‌ها و توسعه ظرفیت مرتبط با حمل و نقل عمومی و جابجایی شهری؛</p>	<p>اقتصاد مقاومتی</p>

<p>- سنجش، ارزشیابی، مشاوره در صورت لزوم بهبود کارایی و اثربخشی برنامه مدیریت پسماند جامد شهرداری‌ها؛</p> <p>- حمایت از توسعه طرح جامع مسکن و راهبردهای اجرایی شامل اجرایی مالی و سازوکارهای ارائه مسکن؛</p> <p>- حمایت از تدوین برنامه‌ها و ابتکارات عمل مدیریت محیط شهری؛</p> <p>- حمایت از بنگاه‌های خرد و کوچک موجود در گسترش کسب و کار خود، دسترسی به بازارهای بزرگ‌تر و ایجاد مشاغل جدید و بهبود ارتباطات و تعاملات میان بنگاه‌ها.</p>	
<p>- حمایت از شرکای دولتی به منظور توسعه و اجرای بیشتر خدمات جامع و مبتنی بر شواهد در خصوص پیشگیری و درمان سوء مصرف مواد مخدر و بازپروری و ادغام مجدد اجتماعی با تأکید خاص بر گروه‌های پرخطر؛</p> <p>- حمایت از شرکا در طراحی و اجرای برنامه کارآمد برای پیشگیری از رفتارهای پرخطر و سوء مصرف مواد میان نوجوانان و جوانان؛</p> <p>- حمایت از ارزشیابی برنامه‌های کاهش آسیب، کمک به تقویت مداخلات جاری و آغاز روش‌های جدید برای مداخلات در خصوص سوء مصرف مواد بر اساس خطرپذیری از جمله مصرف محرک‌های شبه آمفتامینی؛</p> <p>- حمایت از همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی به منظور مبارزه کارآمدتر با جرایم سازماندهی شده در حوزه قاچاق غیر قانونی و نیز حمایت از تدوین و تقویت برنامه‌های معیشت جایگزین در مناطق تولید کننده مواد مخدر.</p>	<p>مبارزه با مواد مخدر</p>

منبع: چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد، ۱۳۹۶

نتیجه‌گیری

در مجموع با توجه به یافته‌های فوق، می‌توان اذعان نمود که حق توسعه از مقوله حقوق بشر و حق مسلم تمام مردم جهان است. همه دولت‌ها، سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی در این زمینه مکلف به همکاری و ایفای نقش مثبت هستند. بدین منظور برنامه توسعه سازمان

ملل متحد به منظور دستیابی ایران به توسعه برای همکاری با جمهوری اسلامی ایران چهار اولویت اساسی شامل رسیدن به آرمان‌های توسعه هزاره، اقتصاد مقاومتی، کنترل مواد مخدر، حفظ پایدار محیط زیست و سلامت را در نظر گرفت تا در برنامه‌های توسعه کشور (به عنوان چالش‌های توسعه ایران) گنجانده شود.

بنابراین در تحقیق حاضر، با توجه به نظریات و دیدگاه‌های مکتب وابستگی، دولت رانتیر، دولتی بودن اقتصاد و دولت محور بودن نظام برنامه‌ریزی توسعه، موضوع مورد بررسی قرار گرفت و بیان شد، مطابق نظریه «مکتب وابستگی» دولت‌ها به ضرورت می‌بایست در چهارچوب نظام بین‌الملل گام بردارند، جمهوری اسلامی ایران نیز به عنوان یکی از اعضای نظام بین‌الملل به دلیل عدم امکان منفک شدن از سیستم جهانی، ناچار است برنامه‌ریزی-های کلان توسعه خود را در ظاهر در چهارچوب نظام بین‌الملل تدوین نماید هر چند در باطن و در عمل، اعتقادی به بخش‌های بسیاری از آن نداشته باشد؛ از سوی دیگر، مطابق دیدگاه «دولت رانتیر»، به رغم وابستگی جمهوری اسلامی ایران به نظام بین‌الملل، در چهارچوب نظریه مکتب وابستگی، اقتصاد ایران نیز یک «اقتصاد دولتی» است و ضمن اینکه جمهوری اسلامی ایران یک «دولت رانتیر» محسوب می‌شود، نظام برنامه‌ریزی توسعه‌ای آن نیز «دولت محور» است. به همین دلیل در چهارچوب نظری تحقیق، ضمن کمک گرفتن از نظریات مکتب وابستگی به مباحث نظری اقتصاد دولتی، دولت محوری بودن برنامه‌ریزی توسعه و نیز به دولت رانتیر نیز پرداخته شده است.

نگاه جمهوری اسلامی ایران به نظام و اقتصاد بین‌الملل همیشه با نوعی بدبینی همراه بوده و جمهوری اسلامی ایران همیشه نسبت به نظام بین‌الملل احساس خطر می‌کرده است، به همین دلیل، علی‌رغم لحاظ نمودن برنامه‌های سازمان ملل متحد در برنامه‌های کلان توسعه خود، در تدوین برنامه‌های همواره سعی می‌نماید برنامه‌هایش را طوری تدوین کند که بتواند ضمن توجه ظاهری به برنامه‌های سازمان ملل متحد، روی پای خودش بایستد و مستقل از نظام بین‌الملل عمل کند. به همین دلیل مشاهده می‌کنیم که با وجود این که جمهوری اسلامی ایران برنامه‌های سازمان ملل متحد را در تدوین برنامه‌های توسعه‌ای خود لحاظ

می‌کند، اما در عمل و اجرای آن برنامه‌ها همیشه با مشکل مواجه است و بخش‌های زیادی از این برنامه‌ها صرفاً بر روی کاغذ آمده و جنبه عملیاتی و اجرایی پیدا نمی‌کنند. البته عملیاتی نشدن برنامه‌های توسعه‌ای در جمهوری اسلامی ایران دلایل دیگری به غیر از دولتی بودن اقتصاد، رانتیر بودن دولت و دولت محور بودن نظام برنامه‌ریزی دارد که می‌توان آن را تحت عنوان چالش‌های نظام برنامه‌ریزی در ایران که منجر به عدم اجرای این برنامه‌ها می‌شود و در قالب یک تحقیق جداگانه مورد بررسی کامل قرار داد، اما به طور خلاصه، چالش‌های برنامه‌ریزی کشور را می‌توان از ابعاد مختلف بررسی کرد. بخشی از این چالش‌ها ناشی از ساختار سیاسی و نظام برنامه‌ریزی کلان کشور است که تمامی بخش‌ها از جمله برنامه‌های اولویت‌دار سازمان ملل متحد نیز تحت تأثیر این نظام قرار دارد و مادامی که این مشکلات در این نظام مشاهده می‌شود، چیره شدن بر چالش‌های برنامه‌ریزی به سادگی امکان‌پذیر نیست. بنابراین همچنان که اشاره شد، بسیاری از تدابیر اتخاذ شده در تدوین برنامه‌های توسعه پنج‌ساله جمهوری اسلامی ایران از سال ۱۳۶۸ به بعد، بازتابی از برنامه‌ها، سیاست‌ها و اقدامات سازمان ملل متحد در جهت کمک به فرایند توسعه در جمهوری اسلامی ایران و همکاری با ایران جهت دستیابی به آرمان‌های توسعه هزاره بوده است؛ لذا می‌توان اذعان کرد که اولویت‌های برنامه‌های توسعه سازمان ملل، اثرات خود را در تدوین برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی داشته است، لیکن در عمل و اجرا به دلایل خاصی که در بالا مطرح شد، اثرگذاری عمیقی در این خصوص مشاهده نمی‌شود. این در حالی است که اثرات برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در کشورهای همجوار همانند ترکیه و کشورهای حاشیه خلیج فارس و دریای خزر در مرحله اجرا و عمل، بیشتر مشهود است و این کشورها در عملیاتی کردن برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد به صورت موفق‌تری عمل کرده‌اند.

با توجه به بررسی انجام شده، صحت فرضیه مطرح شده در این تحقیق که عبارت بود از: «برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد به عنوان یک متغیر برون‌زای مهم، برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران را در حوزه‌های توسعه پایدار، محیط زیست، بهداشت و سلامت، تاب‌آوری اقتصادی و کنترل مواد مخدر از طریق پیش‌بینی تبصره‌ها، بندها و مواد قانونی

مشخص در شش برنامه توسعه کلان کشور تحت تأثیر قرار داده است و به نظر می‌رسد، تحول برنامه‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد، برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران را دچار تحول و دگرگونی می‌کند.» مورد تأیید قرار گرفت.

نتایج حاصل از بررسی یافته‌های تحقیق، نشانگر ضرورت ادامه پژوهش با تمرکز بر تأثیر سایر متغیرهای مستقل بر برنامه‌های توسعه پنج ساله جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. برای نمونه، بررسی ساختار نظام بین‌الملل و تأثیر آن بر دستاوردها و ناکامی‌های برنامه‌های پنج ساله توسعه در جمهوری اسلامی ایران زمینه ادامه پژوهش در این زمینه را فراهم می‌کند.

منابع:

- اسمعیل اسدی، رمضان. (۱۳۹۶). سیر تحول رویکردهای توسعه از دیدگاه بین‌المللی با تأکید بر توسعه پایدار (استکلهم، ریو، ژوهانسبورگ و ریو + ۲۰)، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه کشور.
- پوراصغر سنگاچین، فرزام. (۱۳۹۴). محدودیت‌های کمی و کیفی منابع آب - مهمترین چالش فراروی توسعه کشور در برنامه ششم، تهران: امور برنامه ریزی، آمایش و محیط زیست، سازمان برنامه و بودجه.
- چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). تهران: دفتر سازمان ملل در ایران.
- حاجی‌یوسفی، امیرمحمد. (۱۳۷۸). دولت، نفت و توسعه اقتصادی در ایران، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- حاتمی، حسین؛ رضوی، سید منصور؛ افتخاری اردبیلی، حسن؛ مجلسی، فرشته. (۱۳۹۱). کتاب جامع بهداشت عمومی، تهران: دانشکده بهداشت علوم پزشکی دانشگاه بهشتی.
- حکیم زاده، کامران. (۱۳۸۷). راهنمای پیشگیری از هیپاتیت و ایدز، تهران: انتشارات وزارت بهداشت و درمان آموزش پزشکی و دفتر برنامه عمران ملل متحد.
- زیاری، کرامت‌اله؛ پرهیز، فریاد؛ مهدنژاد، حافظ. (۱۳۸۹). مبانی و تکنیک‌های برنامه ریزی شهری، چابهار: انتشارات دانشگاه بین‌المللی چابهار.
- سازمان ملل متحد در ایران. (۱۳۸۹). تهران: سازمان ملل متحد در ایران.
- ساعی، احمد؛ سیفی، عبدالمجید. (۱۳۹۵). درآمدی بر شناخت مسائل اقتصادی - سیاسی جهان سوم: سیاست، قدرت و نابرابری، تهران: قومس.
- سالومون، مارگوت. ای. (۱۳۹۱). مسئولیت جهانی برای حقوق بشر، فقر جهانی و توسعه حقوق بین‌الملل، مترجمان آزاده‌السادات طاهری و [...] دیگران]. تهران: دانشگاه شهید بهشتی، برنامه توسعه ملل متحد.
- سریع‌القلم، محمود. (۱۳۹۱). توسعه جهان سوم و نظام بین‌الملل، تهران: نشر سفیر.
- سن، آمارتیاکومار سن. (۱۳۹۴). توسعه به مثابه آزادی، ترجمه وحید محمودی، تهران: دانشگاه تهران.

- قانون برنامه اول توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. (۱۳۸۸). تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
  - قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. (۱۳۸۸). تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
  - قانون برنامه سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. (۱۳۸۰). چاپ پنجم، تهران: انتشارات مرکز اسناد و مدارک سازمان مدیریت برنامه ریزی کشور.
  - قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. (۱۳۸۳). چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز اسناد و مدارک سازمان مدیریت برنامه ریزی کشور.
  - قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی. (۱۳۹۵). تهران: انتشارات مرکز اسناد و مدارک سازمان برنامه و بودجه کشور.
  - کلی کیت پیژ، کلی. (۱۳۹۲). سازمان‌های بین‌المللی، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران: میزان.
  - موسی زاده، رضا. (۱۳۹۵). سازمان‌های بین‌المللی، تهران: میزان.
  - مشاطیان، بهناز. (۱۳۸۹). سازمان ملل متحد در ایران، تهران: نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران.
  - مصفا، نسرین. (۱۳۹۰). سازمان ملل متحد و حصول همکاری‌های اجتماعی، فرهنگی بین‌المللی، تهران: میزان.
  - مرتضوی قهی، علی. (۱۳۸۲). قاچاق بین‌المللی مواد مخدر و حقوق بین‌الملل، تهران: دبیرخانه ستاد مبارزه با مواد مخدر.
  - نوبخت، محمد باقر. (۱۳۹۵). الگوهای توسعه (مقدمه ای بر الگوی مطلوب توسعه ایرانی - اسلامی)، تهران: سازمان برنامه و بودجه کشور.
- پایان نامه:**
- عظیمی، میکائیل. (۱۳۸۹). شبیه‌سازی یک الگوی وابستگی (مرکز - پیرامون) در تحلیل توسعه نیافتگی استان سیستان و بلوچستان، استاد راهنما: ابوالقاسم اثنی عشری. دانشگاه مازندران، رشته علوم اقتصادی.

- محمدی، محمدحسین. (۱۳۹۱). نقش سازمان ملل متحد در تحقق اهداف توسعه‌ی هزاره (با تأکید بر آرمان هشتم)، **استاد راهنما: مجید عباسی اشلقی**. دانشگاه علامه طباطبایی، رشته روابط بین‌الملل.
- ابراهیمی فر، طاهره و اخوان، تورج. (۱۳۹۲). «مطالعه تطبیقی تأثیر سیاست‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد بر توسعه انسانی در آفریقای جنوبی و ایران». **پژوهشنامه روابط بین الملل (مطالعات روابط بین الملل)**، دوره ۶، شماره ۲۱.
- ابن احمدی، آرزو. (۱۳۹۳). سازمان جهانی بهداشت. فصلنامه بیمارستان، دوره ۳، شماره ۱ و ۲.
- خضری، محمد. (۱۳۸۹). «دورنمای محیط کسب و کار در لایحه برنامه پنجم توسعه کشور». **فصلنامه مطالعات راهبردی**، سال ۱۳، شماره ۲.
- راعی، مسعود و باغبان صبور، زینب. (۱۳۹۶). «جایگاه حق بر توسعه ایران در برنامه توسعه ملل متحد». **مجله علمی تخصصی حقوق و علوم قضایی**، سال ۳، شماره ۲۵.
- سیفی، آناهیتا و حبیب زاده، توکل. (۱۳۹۳). «نقش برنامه توسعه ملل متحد در اجرایی شدن حق توسعه در ایران». **مجله حقوقی بین‌المللی**، شماره ۵۰.
- شیرزادی، رضا. (۱۳۸۹). «برنامه‌های توسعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی». **فصلنامه تخصصی علوم سیاسی**، شماره ۱۱.
- صابری زفرقندی، محمد باقر و روشن پژوه، محسن. (۱۳۹۲). «چالش‌های اساسی پیش روی برنامه ادغام کاهش تقاضای مواد در نظام مراقبت‌های بهداشتی اولیه در ایران: گزارش یک نشست تخصصی». **مجله روانپزشکی و روانشناسی بالینی ایران**، سال ۱۹، شماره ۴.
- غیاثوند، ابوالفضل و عبدالشاه، فاطمه، (۱۳۹۱)، «شاخص‌های تاب‌آوری اقتصادی، **فصلنامه روند**، سال ۲۲، شماره ۷۱.
- کاوه پیشقدم، محمد کاظم. (۱۳۸۹). «غلبه‌ی مکتب وابستگی بر استراتژی‌های توسعه در دهه‌ی نخست انقلاب اسلامی». **دانشنامه حقوق و سیاست**، شماره ۱۴.
- گودرزوند چگینی، مهرداد. (۱۳۹۴). «توسعه پایدار؛ شاخص‌ها و سیاست». **فصلنامه علمی پژوهشی سیاست جهانی**، دوره ۴، شماره ۲.
- مولایی، یوسف. (۱۳۸۹). «حق توسعه از ادعای سیاسی تا مطالبه حقوقی». **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران**، دوره ۴، شماره ۴.

- میر احسنی، منیر السادات. (۱۳۸۸). «نگاهی به ساختار و عملکرد سازمان ملل متحد». **مجله اقتصادی - ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی**، دوره نهم، شماره ۹۳ و ۹۴.
- مهدی ارائی، سید محمد. (۱۳۸۵). «آسیب شناسی برنامه‌های فقرزدایی در ایران». **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال ۵، شماره ۱۸.
- احمدی، علی اصغر و بزرگ زاد، ابراهیم. (۱۳۹۴). رفاه و تأمین اجتماعی در برنامه ششم توسعه. سند راهبردی امداد و نجات کشور در برنامه ششم توسعه.
- عسکری زاده، سید محمد و محمدنیا قرائی، سهراب. (۱۳۸۹). «برنامه‌ریزی مدیریت بلایا و مخاطرات محیطی در راستای توسعه پایدار». **چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام**. زاهدان، ایران.
- چارچوب کمک‌های توسعه‌ای سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۶). دفتر سازمان ملل در ایران.
- قانون برنامه پنجم توسعه کشور. (دهم دی ماه ۱۳۸۹). روزنامه رسمی کشور. شماره ۷۳۲۸۵/۴۱۹، صفحه ۴.
- حاج احمدی، رسول. (۱۳۹۱). «بررسی برنامه عمران ملل متحد در ساختار و عمل». قابل دسترس در سایت: **پایگاه تخصصی سیاست بین الملل**.
- Annand, P. (2014). **Capability Health**. Oxford: Oxford University Press.
- Briguglio, L [et al]. (2009). "Economic vulnerability and resilience: concepts and measurements". **Oxford Development Studies**, 37(3), 229-247.
- Faskhutdinov, Azat. (2015). "Modernization of the Russian economy in terms of innovative development". **Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences**, vol.210(4), 188 – 192.
- Mojtahedzadeh V, [et al]. (2008), Injection drug use in rural Iran: Integrating HIV prevention into Iran's rural primary health care system. **Journal of AIDS Behav**, Vol. 12(1): 7-12.
- Udombana, Nsongurua J. (2016). "The Third World and the Right to Development: Agenda for the Next Millennium". **Human Rights Quarterly**. vol. 22(3), pp. 753-787.

- Xingkuan, W. & Shan, H. (2011). Exploratory postevaluation of the current situation of sustainable urban development. **Journal of Procardia Engineering**, vol.21(2). PP.1169–1172.